STUDIA Z DZIEJÓW PAŃSTWA I PRAWA POLSKIEGO
XXIII — 2020
STUDIES IN HISTORY OF POLISH STATE AND LAW

DOI: 10.48269/2450-6095-sdpipp-23-011 e-ISSN 2450-6095; ISSN 1733-0335

Zygfryd Rymaszewski
prof. dr hab., Uniwersytet Łódzki
https://orcid.org/0000-0002-8314-4100

„Declaratio sententiae" w orzeczeniach Sądu Najwyższego Prawa Niemieckiego na zamku krakowskim. Część II[1]

1. Wprowadzenie; 2. Terminologia; 3. Skala zjawiska; 4. Podmioty zwracające się z pytaniem; 5. Treść; 6. Podstawa prawna orzeczeń; 7. Wytyki; 8. Podsumowanie.

1

W roku 1985 w pracy poświęconej sprawom gdańskim, a następnie w roku 1988 w artykule, zwróciliśmy uwagę na występowanie w dawnej Polsce instytucji procesowej polegającej na wyjaśnianiu przez judykatury własnych wyroków[2]. Ta niemieckiej proweniencji instytucja, nieznana spisom praw niemieckich[3], była w Niemczech dziełem praktyki sądowej i dzięki takiej genezie dźwigała na sobie piętno różnorodności i wieloznaczności. O jej powstaniu jest w nauce niemieckiej sporo kontrowersyjnych poglądów. Na ogół uznaje się, że w jej rozwoju należy wyróżnić dwa etapy: etap pierwszy, gdy jako *declaratio sententiae* jest prośbą o wyjaśnienie niejasności, skierowaną do sądu, który wyrok wydał, i drugi – gdy z czasem w owej prośbie znajdą się elementy skargi. Przyjmuje się, że odtąd *declaratio sententiae* przybiera nową postać i nową nazwę – pojawia się *Läuterung leuteratio*[4].

W nauce niemieckiej, w zależności od tego, czego *leuteratio* dotyczy, wyróżnia się trzy jej kategorie: dotyczącą wyroku, zeznań świadków oraz skargi[5]. Instytucja

[1] Część I ukazała się przed 20 laty w t. V „Studiów z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego" w artykule *„Declaratio sententiae" w wyrokach sądu wyższego prawa magdeburskiego na zamku krakowskim (1456–1511)*. Przedstawiany artykuł jest późną realizacją naszego postanowienia o konieczności uzupełnienia wywodów z 2000 r.

[2] Z. Rymaszewski, *Sprawy gdańskie przed sądami zadwornymi oraz ingerencja królów w gdański wymiar sprawiedliwości XVI–XVIII w.*, Wrocław 1985, s. 128, 137 (*Läuterung*); idem, *Declaratio sententiae i leuteratio (Läuterung) w dawnym prawie polskim*, „Czasopismo Prawno-Historyczne" 1988, t. XL, z. 2, s. 115–130.

[3] Nie zna jej *Sachsenspiegel*, *Weichbild magdeburski*, prawo lubeckie ani chełmińskie.

[4] Z. Rymaszewski, *Declaratio sententiae*… s. 116 i nast.

[5] Szerzej zob. *ibidem*.

pojawia się późno, gdy były już wykształcone różne formy postępowania sądowego, umożliwiające podważenie wyroku, jak np. nagana sędziego, apelacja. Torując sobie drogę do akceptacji przez społeczeństwo, musiała niewątpliwie wyróżniać się cechami, które zyskiwały dla niej stopniowo zwolenników. Wśród szeregu różnic podkreśla się głównie tę, że była środkiem wygodniejszym, nie tak ostrym w konsekwencjach jak np. nagana[6]. Gdy idzie o grunt polski, we wspomnianych wyżej pracach stwierdziliśmy istnienie tej instytucji na obszarze prawa miejskiego w Gdańsku, na obszarze prawa ziemskiego – ledwie widoczne ślady w wyrokach sądu królewskiego, wydanych przez Michała Bobrzyńskiego, oraz w *Formula regiminis*, urządzającej sprawy lenna kurlandzkiego.

Wracamy do tematu za przyczyną dwóch tomów wyroków krakowskiego Sądu Najwyższego, opublikowanych przez Ludwika Łysiaka, kładącego tą edycją wielkie zasługi dla nauki, która wszak bez źródeł staje się metanauką[7]. Penetrując oba tomy tej edycji, zauważyliśmy, że jest w niej spora liczba orzeczeń ponownie przez tę judykaturę wydanych, które zasługiwały na bliższe ich poznanie. Trzeba podkreślić, że nie udało się ustalić przebiegu procesu od pytania do pierwszego wyroku, następnego pytania i kolejnego wyroku. Jedynie w wyrokach kolejnych mamy krótkie przedstawienie *status causae et controversiae*, z którego z trudem można odtworzyć ledwie fragmenty całego postępowania.

2

Terminologia jest bardzo uboga. Tylko raz został użyty termin *declaracio sentencie*, mianowicie w nagłówku D. I, 166 z 1450 r. Czytamy w nim:

> *Declaracio quarundam sentenciarum ad mandatum domini nostri Regis at Florenciam alias Cleparz datas, sequitur in hac verborum forma*[8].

---

[6] Zdaniem niektórych badaczy niemieckich *declaratio sententiae/leuteratio* wywodzi się z nagany. J.W. Planck, *Die Lehre von dem Beweisurteil*, Göttingen 1848, s. 156, za nim idą inni, zob. Z. Rymaszewski, *Declaratio sententiae…*, s. 116, przyp. 12. Polemizuje z tym poglądem G. Buchda, *Die Rechtsmittel der sachsischen Process*, „Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte", Germanistische Abteilung, 1958, Bd. 75, s. 330.

[7] *Decreta iuris supremi Magdeburgensis castri Cracoviensis. Die Rechstspruche des Oberhofs des deutchen Rechts auf der Burg zu Krakau*, Bd. I: *1456–1481*, Bd. II: *1481–1511*, hrsg. von L. Łysiak, Karin Nehlsen-von Stryk, Frankfurt am Main 1995–1997 [dalej: D. numer tomu, nr wyroku, data]. Wysoko ocenił tę edycję J. Matuszewski, *Wyroki najwyższego sądu prawa niemieckiego grodu krakowskiego*, „Czasopismo Prawno-Historyczne" 1996, t. XLVII, z. 1–2, s. 221.

[8] Ponieważ SN w tym przypadku wykonywał polecenie królewskie, być może ów termin techniczny został wzięty z tego mandatu. Niestety jego treści nie znamy. W indeksie rzeczowym *Sachregister I* do D. I, s.v. *Declaratio sentencie* figuruje tylko ten wyrok.

Dominują określenia opisowe:

D. I, 651 z 1465 r.: *quod ex quo vobis prius in nostris prioribus scriptis pro infomacione decrevimus*.
D. I, 1019 z 1468 r.: *Sentenciam et informacionem vobis dedimus*.
D. I, 1080 z 1469 r.: *decreverimus nostra sentencia mediante*.
D. I, 1018 z 1468 r.: *informationem transmissimus*.

Można zatem stwierdzić, że mamy do czynienia z instytucją bez nazwy, podobnie jak to było na obszarze prawa polskiego[9]. Ważna w tych opisowych zwrotach jest informacja, że chodzi o wyjaśnienie wcześniejszych orzeczeń SN. Innymi słowy mamy do czynienia z *declaratio sentencie*, gdy SN udziela *responsionis et infomacionis*.

3

Nadspodziewanie częste są wyroki SN, które zawierają tego rodzaju wyjaśnienia. Niemal co piąty wyrok na przestrzeni pół wieku ma taki charakter. Było to, jak się wydaje, skutkiem postępowania SN, który zwykle w pierwszym wyroku, może na skutek pytań doń skierowanych, sprawy definitywnie nie rozstrzygał, lecz żądał dalszych czynności i od ich przebiegu uzależniał swą decyzję. Oto kilka przykładów:

D. I, 2 z 1456 r.: *Si pars rea iurare audet coram Deo manu propria, extunc erit liber ab impeticione actricum, similiter et pro vaccis, de forma iuris scripti.*
D. I, 6 z 1456 r.: *extunc si eadem Dorothea probare potest metseptima probis hominibus, quod eadem solucio per virum suum benevole est facta, extunc erit libera ab impeticione eiusdem Petri, de forma iuris scripti.*

Przy takim trybie postępowania mogło się zdarzyć, że SN w jakiejś sprawie orzekał wielokrotnie. Pouczający pod tym względem jest następujący wyrok SN:

D. I, 1584 z 1480 r.: *si vero nostra prior sentencia nondum est lecta, vel qualiter in causa factum fuerat, nobis litteris vestris significate, a nobis in hoc informacionem habituri, iuxta iuris formam*[10].

[9] Z. Rymaszewski, *Declaratio sententiae*…, s. 129.

[10] Zob. też np. D. I, 166 z 1458 r. – co najmniej trzykrotne orzeczenie. Także D. II, 31 z 1482 r.: *Ex quo sentencia nostra precedenti priorem nostram sentenciam confirmavimus, in qua secunda sentencia continetur decretum.* Na obszarze Niemiec była dopuszczalna kolejna *Läuterung*, gdy w wyroku wyjaśniającym nie wszystko było jasne. Nazywano ją *averlutterunge*, a na saskim obszarze językowym *Ober-* lub *Uberläuterung*. Nie była z tym jednak związana żadna gradacja. Z. Rymaszewski, *Declaratio sententiae*…, s. 118, przyp. 26.

4

Najwięcej jest pytań skierowanych do SN przez sądy niższe, co w źródłach znajduje odbicie w zwrocie *scribitis nobis*[11]. Liczne są też pytania skierowane do SN przez strony procesowe, o czym świadczą wzmianki o złożeniu przez nie pieniędzy na wniesienie sprawy przed SN[12]. Tekst pytań znamy jedynie z wyroków SN. Wydaje się, że bez znaczenia było, kto zwracał się z pytaniem, w każdym razie nie natrafiliśmy na dowody jakiegoś innego traktowania sprawy ze względu na to, kto był pytającym. Pytania pochodziły głównie z mniejszych miejscowości z obszaru, na który rozciągała się jurysdykcja SN.

5

Część orzeczeń ponownych ma charakter porządkowy, ewentualnie spełnia funkcję pouczenia. Gdy strona została ukarana za otwarcie wyroku SN przed terminem, pod nieobecność drugiej strony, na rzecz której zapadł wyrok, tejże stronie wygrywającej należały się pieniądze za wyrok[13]. Gdy strona nie wysłuchała pierwszego wyroku, dalsze jej czynności są nieważne[14]. Gdy wyrok SN dotyczył nieletnich, ten wyrok i dołączone doń pisma winny być opieczętowane i złożone w skrzynce sądu *a quo*, jak jest w zwyczaju, do czasu uzyskania przez nieletnich lat sprawnych[15].

Innym razem SN ogranicza się do rozstrzygnięcia, kto jest powodem, a kto pozwanym i odsyła strony do sądu *a quo*[16].

---

[11] Np. D. I, 205 z 1458 r.: *Quod ex quo nobis scribitis vestra presenti legacione* i szereg innych.

[12] D. I, 363 z 1460 r.: *eciam ex quo actor pecuniam suam ad ius supremum se ponere exhibuit*. Także D. I, 942 z 1468 r.: *et hic iterum pro melioracione eius sentencie ponit ad ius suas pecunias*.

[13] D. I, 592 z 1468 r., D. I, 574 z 1464 r.; D. I, 678 z 1465 r.; D. II, 42 z 1482 r., zawierający normę ogólną: *Quamvis iudex cum Iuratis ad nos et econverso nos ad eos in superscripcionibus more solito scribamus, denique ortilegium iuris supremi castri Cracoviensis in absencia parcium et abs eorum velle non debet aperiri, de forma iuris*.

[14] D. I, 930 z 1468 r. W D. I, 488 z 1462 r. strona, która nie wykonała tego, co SN polecił w pierwszym wyroku, przegrywa sprawę.

[15] D. I, 166 z 1458 r.

[16] D. I, 361 z 1489 r. Jest dalszy ciąg tej sprawy w D. I, 364. SN nie określił uprzednio, czy wyznaczony stronom termin jest ostateczny, wobec tego ustala uzupełniająco, że dzień obecny, w którym strony stanęły, jest dniem ostatecznym. W nim mają strony skarżyć i na skargę odpowiadać.

W roku 1458 SN proponuje siebie jako organ rozstrzygający, gdyby sąd niższy sam ze sprawą sobie nie poradził[17].

Innym razem ukazuje, jakie będą konsekwencje wyroku sądu niższego[18]. Sądy niższe nie zawsze zwracały się do SN o wyrok, czasem prosiły o radę, jak ma przebiegać rozprawa przed nimi[19]. Warto odnotować, że SN udzielał pouczenia w kwestiach ustrojowych, gdy np. informował o sposobie obierania władz miejskich Piotrkowa[20]. Innym razem zajął stanowisko w sporze mieszkańców Połańca z władzami miasta o sfałszowanie supliki do króla[21]. Jeszcze kiedy indziej udziela rady, co czynić, gdy strony okazują w sądzie dwa sprzeczne wzajemnie pisma królewskie[22].

W zdecydowanej większości wyroków SN wyraża swoje stanowisko wobec kwestii będących przedmiotem pytań, czasem, jak już wyżej wzmiankowaliśmy, ustosunkowując się do działań lub wyroków sądów *a quo*, akceptując je bądź negując[23], najczęściej jednak przyznaje rację jednej ze stron, nie odnosząc się wprost do wyroku sądu *a quo*[24]. Niekiedy owe ponowne wyroki są tak zredagowane, że trudno odgadnąć, co nowego wnoszą, a i prośba ma także takie brzmienie, że nie wiadomo, co w niej nowego, przy czym SN podtrzymuje swój pierwszy wyrok[25]. Częściej wszelako SN daje wyjaśnienie pierwszego wyroku[26]. Zdarza się, że poprzedni wyrok uzupełnia[27]. Działo się tak zwłaszcza gdy zaistniały nowe okoliczności w sprawie[28].

W trybie *declaracio sentencie* SN poprawia błąd pisarza, popełniony w pierwszym wyroku[29]. Nie stwierdziliśmy ewolucji *declaracio sentencie* polegającej na

---

[17] D. I, 164 z 1458 r.: *si inter partes causam soli decidere non poteritis, extunc ad nos causam pro informacione sentenciali describentes vobis it, quod iuris fuerit, pro finale decisione rescribemus, de forma iuris.*

[18] D. I, 590 z 1464 r.

[19] Np. D. II, 952 z 1505 r.

[20] D. I, 1116 z 1470 r.

[21] D. II, 859 z 1502 r.

[22] D. II, 912 z 1504r.

[23] Akceptacja np. D. I, 47 z 1456 r., uchylenie np. D. I, 268 1459 r.

[24] Np. D. I, 380 z 1460 r.

[25] D. I, 291 z 1460 r.

[26] D. I: 878 z 1467 r., 882 i 883 z 1467 r., 922, 923 i 928 z 1468 r., 1540 i 1548 z 1479 r., 1560 i 1577 z 1480 r.

[27] Np. D. I, 353 z 1460 r., 923 i 928 z 1468 r.

[28] Np. D. II, 89 i 111 z 1483 r., 131 z 1484 r., 190 i 194 z 1485 r.

[29] D. I, 762 z 1466 r. O błędzie w aktach rozstrzyganym przez sąd królewski zob. Z. Rymaszewski, *Declaratio sententiae…*, s. 128, pkt. 17. Wyrok zapadł po dwóch latach. Przyjęto, że winę ponosi nie sąd, lecz pisarz.

przekształceniu jej w *leuteratio* przez dołączenie do prośby o wyjaśnienie elementów skargi. Proces w SN był pisemny. Sądy i strony procesowe kontaktowały się ze sobą tylko w drodze pisemnej.

6

Podstawę prawną swych orzeczeń SN określał za pomocą formularzowego zwrotu: *de forma iuris*. Z rzadka odwołuje się do prawa magdeburskiego, np. w D. I, 12 z 1456 r.

7

W większości przypadków w stanowisku SN znajdują się wytyki pod adresem sądów niższych. Zwykle zarzuty dotyczyły luk w przesyłanych informacjach, błędów w postępowaniu, niezrozumienia wyroku itp. Konsekwencje tych wytyków są dwojakie:

a) SN odmawia zajęcia się sprawą;
b) SN formułuje zarzut, lecz mimo wytyku sprawą się zajmuje i udziela odpowiedzi.

Ad. a) W D. I, 193 z 1458 r. SN stwierdza, że nie może udzielić odpowiedzi, ponieważ informacja jest niepełna[30]. W D. I, 243 z 1459 r. SN wyjaśnia, że nie może wyznaczyć stronom terminu, ponieważ leży to w gestii sądu *a quo*.

Ad. b) Czyniąc zarzut sądowi *a quo*, SN jednak udziela odpowiedzi na pytanie, stawiając zazwyczaj pewne warunki: *si…*, lub udzielając pouczenia[31].

Wytyki czasem przybierają ostrą formę, np.:

D. I, 166 z 1458 r.: *Amici carissimi, miramur de vobis, quod vos tam simplicem materiam, quam dominus noster Rex graciosus suas per serenitatis litteras per nos vobis clarius pronunciare et intellegibiliter ferre remittereque ad iudicium vestre civitatis nobis demandavit, intelligere non poteritis.*

D. I, 193 z 1458 r.: *Scribitis nobis litteram pro sentencia vobis danda valde obscuram et coopertam, ex quo decernere non possumus..*

D. I, 230 z 1459 r.: *sed tamen nobis non scribitis clare ac lucide.*

[30] Tak w szeregu wyroków, np. D. I, 230 i 268 z 1459 r., 299 z 1460 r., 463 z 1462 r., 754, 766 i 811 z 1466 r., 812 i 960 z 1468 r., 1262 z 1472 r. i w szeregu wyroków w tomie II, np. 595 z 1496 r.

[31] Tak w szeregu wyroków, np. D. I, 242 z 1459 r., 297 i 312 z 1460 r., 969 z 1468 r., także w tomie II, np. 2 i 5 z 1481 r., 334 z 1489 r. (w drugiej części wyroku), 535 z 1494 r.

D. I, 242 z 1459 r.: *Quod quemadmodum vestra presencia scripta multum fore mixta et diversimode intricate agnovimus.*

D. II, 950 z 1505 r.: *scripta vestra bene revisa sane percepimus nimis erronea et iuri contraria.*

8

Declaratio sententiae była zjawiskiem masowym w orzecznictwie krakowskiego Sądu Najwyższego w drugiej połowie XV w. Można rzec, że była instytucją bez nazwy, dominują określenia opisowe typu *scribitis nobis*, *iuxta priorem nostram sentenciam* itp. Pytania do SN były kierowane przede wszystkim przez sądy ławnicze, zwłaszcza z mniejszych miejscowości. Częste występowanie tej instytucji było spowodowane charakterystycznym formułowaniem odpowiedzi, w której SN domagał się pewnych dalszych czynności w sądach niższych i przekazania do siebie informacji od tychże. Stąd zdarzały się wielokrotne rozstrzygnięcia w jednej sprawie. Ilościowo liczne informacje o *declaratio sententiae* są treściowo skąpe i nie pozwalają na dokładniejsze jej przedstawienie. Prawdopodobnie miała charakter suspensywny. Czy również dewolutywny? Tego nie wiemy. Z szeregu krytycznych ocen pytań można odnieść wrażenie, że była w badanym przez nas okresie, tj. w II połowie XV w., instytucją nową.

Bibliografia

Źródła

Decreta iuris supremi Magdeburgensis castri Cracoviensis. Die Rechtstspruche des Oberhofs des deutchen Rechts auf der Burg zu Krakau, Bd. I: *1456–1481*, Bd. II: *1481–1511*, hrsg. von L. Łysiak, Karin Nehlsen-von Stryk, Frankfurt am Main 1995–1997.

Opracowania

Buchda G., *Die Rechtsmittel der sachsischen Process*, „Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte", Germanistische Abteilung, 1958, Bd. 75, S. 274–348.

Matuszewski J., *Wyroki najwyższego sądu prawa niemieckiego grodu krakowskiego*, „Czasopismo Prawno-Historyczne" 1996, t. XLVII, z. 1–2, s. 215–228.

Planck J.W., *Die Lehre von dem Beweisurteil*, Göttingen 1848.

Rymaszewski Z., *Declaratio sententiae i leuteratio (Läuterung) w dawnym prawie polskim*, „Czasopismo Prawno-Historyczne" 1988, t. XL, z. 2, s. 115–130.

Rymaszewski Z., *„Declaratio sententiae" w wyrokach sądu wyższego prawa magdeburskiego na zamku krakowskim (1456–1511)*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego" 2000, t. 5, s. 71–76.

Rymaszewski Z., *Sprawy gdańskie przed sądami zadwornymi oraz ingerencja królów w gdański wymiar sprawiedliwości XVI–XVIII w.*, Wrocław 1985.

Zygfryd Rymaszewski
prof. dr hab., Uniwersytet Łódzki
https://orcid.org/0000-0002-8314-4100

„Declaratio sententiae" w orzeczeniach Sądu Najwyższego Prawa Niemieckiego na zamku krakowskim. Część II

Declaratio sententiae to wypowiedź sądu wydającego decyzję, wyjaśniająca sądowi *a quo* jego wątpliwości z tą decyzją związane. W drugiej połowie XV w. w praktyce Sądu Najwyższego Prawa Niemieckiego na zamku krakowskim pouczenia tego rodzaju występują bardzo często. Z pytaniami występują najczęściej sądy niższe, ale zdarzają się przypadki wystąpienia z zapytaniem przez stronę. Pytania dotyczą zarówno kwestii procesowych, jak i materialnych. Sąd Najwyższy, udzielając pouczenia, wytyka popełnione przez sąd *a quo* błędy, żąda dodatkowych wyjaśnień, wskazuje konieczne do wykonania czynności i ustala ich konsekwencje.

Słowa kluczowe: Sąd Najwyższy Prawa Niemieckiego na zamku krakowskim (*Ius supremum Magdeburgense castri Cracoviensis*), pouczenie przez sąd wyższy, prawo niemieckie w Polsce, *declaratio sententiae*

Zygfryd Rymaszewski
Professor, University of Łódź
https://orcid.org/0000-0002-8314-4100

„Declaratio sententiae" in the judgements of The Supreme Court of Magdeburg Law at the castle of Kraków

Declaratio sententiae is a statement of the court issuing the decision, explaining to the court *a quo* its doubts related to this decision. In the second half of the fifteenth century, in the practice of The Supreme Court of Magdeburg Law at the castle of Kraków, such instructions were very common. Frequently the lower courts issued questions, but there appeared some cases where a party made an inquiry as well. The questions related both to procedural and material matters. The Supreme Court, while giving instructions, pointed out the errors made by the court *a quo*, asked for further explanations, and indicated the actions necessary to be performed, determining their consequences.

Key words: The Supreme Court of Magdeburg Law at the castle of Kraków (*Ius supremum Magdeburgense castri Cracoviensis*), instruction of the high court, Magdeburg law in Poland, *declaratio sententiae*